

A világrend fragmentációja és a kisállamok helyzete az új koronavírust követően

Fragmentation of the World Order and the Prospects of Small States After the New Coronavirus

Szalai Máté

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2020.3.04

Összefoglaló: A tanulmány célja annak az értelmezése, hogy hogyan alakul a kisállamok helyzete az új koronavírus megjelenését követő világrendben. A bipoláris korszak utáni évek a modern nemzetközi politikai rendszerek közül a korlátozott erőforrásokkal rendelkező államok számára – a globalizáció hozta változások, valamint az amerikai unipoláris rend kialakulása következtében – több szempontból is ideálisak voltak. Az akkori struktúra azonban már az új koronavírus megjelenése előtt elkezdett átalakulni, s ennek következtében a világrend politikailag és regionálisan is fragmentálódott. Mindez alapvetően átalakítja a kisállamok helyzetét: az általános biztonsági szintjük csökken, a mozgásterük viszont egyes kérdésekben növekszik. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor az egyes regionális alrendszerekben a helyzetükben lévő különbség egyre meghatározóbbá válik.

Kulcsszavak: kisállamok, koronavírus, nemzetközi politikai rendszer, világrend, biztonság

Abstract: *The main aim of the analysis is to interpret the position of small states in the new world order emerging after Covid-19. The post-bipolar era brought about an ideal international political system for states disposing over limited material capacities in many respects due to the consequences of globalisation and the evolution of the American unipolar order. This structure had already started to change before the emergence of the new corona virus, a result of which was the political and regional fragmentation of the world order. This process affected the position of small states severely: their general level of security decreased while their leverage enlarged in some questions. At the same time, the difference between their positions in various regional sub-systems is becoming more and more determinative.*

Keywords: *small states, corona virus, international political system, world order, security*

Bevezetés

A nemzetközi szakirodalomban élénk vita bontakozott ki az elmúlt hónapokban az új koronavírus okozta válságnak a nemzetközi politikai és gazdasági rendszerre várható hatásairól. A legvitatottabb kérdések az állam szerepét, a globalizáció irányát, a konfliktusosság mértékét, valamint Kína és az Amerikai Egyesült Államok helyzetét és viszonyát érintették. E polémiák során – szokás szerint – a hangsúly elsősorban a globális nagyhatalmokon volt, a kisállamok változó helyzetének értékelése pedig elmaradt. A *Foreign Policy* folyóirat például a koronavírus-válsággal foglalkozó sorozatában

tizenkét nemzetközi kapcsolatok szakértőt, kilenc közgazdászt és tíz politikai gondolkodót kérdezett meg a világpolitika (Allen, Burns, Garrett, Haass, Ikenberry, Mahbubani, Menon, Niblett, Nye, Jr., O'Neil, Schake és Walt, 2020), a világgazdaság (Stiglitz, Shiller, Gopinath, Reinhart, Posen, Prasad, Tooze, D'Andrea Tyson és Mahbubani, 2020), valamint az állam jövőjéről (Crabtree, Kaplan, Muggah, Naidoo, O'Neil, Posen, Roth, Schneier, Walt és Wrage, 2020), azonban egyik hozzászóló sem emelte be véleményezettük körébe a korlátozott erőforrásokkal rendelkező államok szempontjait.

A jelen cikkkel ezt az űrt igyekszem betölteni, hiszen a téma két okból is rendkívül fontos. Egyrészt a világ államainak a jelentős része (definíciótól függően: a többsége) kisállamnak minősül, amelyek azonban a nemzetközi intézményekben és a fegyveres konfliktusokban is nagy szerepet játszanak. A 21. században már csupán a nagyhatalmak viselkedésének a számbavételével nem érthetjük meg, s így nem is jelezhetjük előre a világpolitikai és a világgazdasági folyamatokat. Másrészt hazánk korlátozott mérete miatt a magyar külpolitikai közösség számára is elsődleges feladat a kisállami szempont érvényesítése, a kisállamok változó mozgásterének ismerete.

A kutatás célja, hogy megvizsgálja, hogy hogyan változtatja meg a kisállamok helyzetét az új koronavírus megjelenését követő válság és a világrendnek a bipoláris korszak utáni átalakulása. Bár e transzformációs folyamat még zajlik, a jövőt illetően bizonyos következtetéseket azonban már le tudunk vonni, különösen, mivel a Covid-19 megjelenése nem okozott hirtelen új stratégiai változásokat, inkább csak felerősítette a már az elmúlt évtizedben megindult folyamatokat. Ezek a tendenciák pedig egy, a korábbinál fragmentáltabb világrend kialakulása felé mutatnak, amelyekben a kisállamok helyzete egyértelműen megváltozik.

A tanulmányban (mivel kifejezetten nem célom a vonatkozó definíciós viták bemutatása) kisállamok alatt azokat az állami szereplőket értem, amelyek a hagyományos materiális kapacitások (terület, lakosság, gazdasági kibocsátás és katonai erő) tekintetében egy adott régió átlaga alatti mennyiséggel rendelkeznek. A kutatás másik kulcsfogalma a világrend. Azt itt tág értelemben kezelem, a fősodorba tartozó realista, liberális és konstruktivista megközelítést egyszerre felhasználva. Így abba beletartozik a globális nagyhatalmak közötti hatalmi egyensúly, a nemzetközi politikát meghatározó intézmények és jogi normák, valamint a szereplők interakcióját meghatározó szokások és gyakorlatok (Engelbrekt, 2020, 6–7. o.). Az elemzésben először bemutatom a kisállamoknak a hidegháború utáni világrendben elfoglalt helyzetét, majd számba veszem a transzformáció jellemzőit, valamint azoknak a témánk szempontjából gyakorolt hatását.

Kisállamok a posztbipoláris világréndben

Bár a posztbipoláris „új világrénd” kialakulását az 1990–1991-es évekhez kötik (Nanjundan, 1991, 1389. o.), az nem más, mint a nyugati tömbben 1945 után kialakult rendszer globalizálódása (Flockhart, 2018). Ez akkor a szuverenitás, a politikai szabadság, a piacgazdaság és a nemzetközi intézmények és jog normáin (Fägersten, 2020, 25. o.) alapuló rendet jelentette, amelynek fenntartását az Egyesült Államok hegemon szerepe biztosította. A hegemonia jelensége alatt ez esetben nem az amerikai hatalom omnipotens jellegére utalok,¹ hanem Robert Cox (1987, 7. o.) meghatározása alapján „a dominancia egy sajátos formájára, amelyben a domináns állam ideológiai alapon létrehoz egy széles körű konszenzusra épülő, a vezető állam, államok vagy társadalmi osztályok szupremáciájának újratermelését biztosító alapelvek szerint működő, ugyanakkor a gyengébbek számára is bizonyos intézkedéseket és az elégedettség lehetőségét kínáló rendet”. Washington a Szovjetunió legyőzése érdekében négy normatív célra építette a hegemoniáját (Catley, 1997, 383. o.): a multilaterális diplomácia fejlesztésére, a szabadkereskedelmi rezsím elterjesztésére, az emberi jogok előmozdítására, valamint a demokratikus rendszerek támogatására. Ezek a külpolitikai eszközök a hidegháború után is megmaradtak, sőt a Szovjetunió bukásával váltak igazán globálissá, hiszen nem maradt rivális világréndépítő törekvés.

A nemzetközi liberális világrénd amerikai vezetésű kiépítése mellett a rendszer legfontosabb jellemzője a globalizáció felgyorsulása² és az interdependenciák mélyülése volt, amelyek újraformálták a nemzetközi kapcsolatokat játéktérét. A nem állami szereplők megjelenése, a távolság és a határok szerepének a leértékelődése a rendszer tagjait a regionális integrációk és a globális kormányzás formájában történő intézményesített együttműködés kiépítésére sarkallta (Deudney és Ikenberry, 2018, 16–18. o.; O'Brian, Goetz, Scholte és Williams, 2000). Daniel L. Kilman (2012) öt olyan rendszerszintű funkcióját jelölte meg a globális rendnek, amely meghatározta a nemzetközi politika játéktérét: a nonproliferció, a kereskedelmi, a pénzügyi, a tengeri és az emberi jogi rezsímet. Ezek tartalma nemcsak (és nem főleg) az amerikai hegemonia kiépítését támogató liberális demokráciák közös értékének tudhatóak be, hanem a részt vevő államok közös érdekeinek (Deudney és Ikenberry, 2018, 16–18. o.).

A kisállamok számára a posztbipoláris világrénd kiépülése sok szempontból pozitív fejlemény volt. Egyrészt a nemzetközi politikát meghatározó, az előbbieken felsorolt jellemzők és fejlemények átalakították a szereplők mozgásterét, illetve csökkentették a kis és nagy államok közötti különbségeket (Keohane és Nye, 2012, 201–254. o.;

1 Az Egyesült Államok ugyanis sosem tett szert ilyen jellegű hatalomra. Ahogy Valki László fogalmaz, Washington inkább „csak” egy vétőhatalommá vált, amelynek a hozzájárulása nélkül „egyetlen lényeges döntést sem lehetett meghozni” a világpolitikában (Horváth, 2007, 11. o.).

2 A globalizáció felgyorsulásának mint az 1990 utáni amerikai konszenzusnak a kialakulásához lásd Baranyi, 2016.

Neumann és Gstöhl, 2004, 7–8. o.). A szisztemikus változások (elsősorban a gazdasági interdependenciák és a nemzetközi jog fejlődése) következtében a háborúk indításának a költségei növekedtek, míg egyéb eszközök (pl. a gazdasági befolyásszerzés vagy a rezsimépítés) hatékonyabbá váltak. Ez utóbbiak használatában a kisállamok már nem rendelkeztek versenyhátránnyal, vagy sokkal kisebbel, mint ha a politikai vitákat fegyverekkel döntenék el. A hagyományos realista thuküdidészi gondolat, miszerint „a hatalmas (...) végrehajtja, [a]mit akar, a gyenge pedig meghajlik előtte” (idézi Illés, 2015, 115. o.), már nem tűnt érvényesnek. Nem véletlen, hogy Robert Keohane (2006) – másokkal (pl. Von Däniken, 1998) egyetemben – már amellett érvelt, hogy az államok méretalapú megkülönböztetése irrelevánssá vált, mára sokkal fontosabb a rendszerre való hatás képessége, amely nem azonosítható a materiális kapacitások relatív mértékével.

Másrészt a kisállamok számára az USA érzékelt hegemoniája, annak minden normatív és morális dimenziója nélkül is előnyösnek bizonyult (Jesse és Dreyer, 2016, 15. o.). Bár egy bi- vagy multipoláris rendszernek is megvannak az erősségei, az unipoláris viszonylag magas szintű biztonságot és nagyobb mozgásteret garantál a hegemónnal kooperáló kisállamoknak (Jesse és Dreyer, 2016, 22–24. o.), míg a többi típusú rendszer jellemzően csak az egyiket tudja biztosítani. E hatalmi konstelláció előnyeit Birthe Hansen (2011, 44–45. o.) három pontban foglalta össze:

- a szuperhatalommal való kapcsolatok minden más állam számára aszimmetrikusak lesznek, azaz nem lesz potenciális ellensúlyozó, így a rendszer stabil marad;
- a hatalom monopolizálása következtében a kisállamok számára legrosszabb kimenet, egy rendszerszintű háború kirobbanásának az esélyei korlátozottak;
- a kapacitások eloszlása egyértelműbb, mint egy többszereplős rendszerben, így kevesebb az esélye akár egy félrekalkulált, akár egy helyesen felmért, alulról jövő átalakítási kísérlet kibontakozásának.

Természetesen elképzelhető, hogy egy unipoláris rendszer kizárólag az elnyomásra és a kényszerítésre épül, és mint ilyen, hátrányos a korlátozott erőforrásokkal rendelkező országok számára. Az Egyesült Államok azonban igyekezett egy olyan rendszert kialakítani, amelyben a kisebb hatalmak elfogadják és támogatják a szuperhatalom által épített világrendet, nem támogatnak rivális elképzeléseket, cserébe pedig biztonságot és (a fenti korlátok elfogadása mellett) mozgásteret kapnak. Ezt a gyenge és erős állam közötti interakciót nevezhetjük vezetésnek (*leadership*), vagyis „egy olyan tranzakcionista szociális cserének, amelyben [mindkét fél] juttatásokat kap és ad a másoknak” (Cooper, Higgott és Nossal, 1991, 397. o.).

A posztbipoláris korban az amerikai vezetésű világrend valamennyi legfőbb alapelve előnyös volt a kisállamok számára, hiszen azok biztosították a túlélésüket, és sok szempontból növelték a mozgásterüket is (például a nemzetközi szervezetekben). Elméletileg

ugyan a kisállamok és a hegemon között kialakulhattak – és ki is alakultak – érdekellentétek a nemzetközi politika és gazdaság szabályainak a tartalmával kapcsolatban, ám mindkét fél számára prioritássá vált a regionális és a globális stabilitás fenntartása, ami biztonságot jelentett a korlátozott erőforrásokkal rendelkező államoknak és folyamatos elsőséget a nagyhatalomnak. Így a kisállamok a hegemon természetes szövetségesei a posztbipoláris korban, amely cserébe szolgáltatásokat és javakat nyújt számukra (Miller, 2004, 242. o.). Ezen túlmenően a hegemonnak racionálisan nem lesz érdeke beavatkozni a kisállam bel- és külügyeibe – hiszen az erőforrásait leköti a globális politika menedzselése –, viszont ha azt fenyegetés vagy támadás éri, könnyen kérheti a segítségét, bízva abban, hogy a világrend fenntartásához szükséges hitelesség érdekében a szuperhatalom meg fogja védeni.

Az új világrend éles ellentétben állt az azt megelőző hidegháborús bipoláris rendszerrel, amelyben a két szuperhatalom zéróösszegűnek tekintette a nemzetközi politikát, ezért úgy vélte, nyugodt szívvel beavatkozhat periferiális konfliktusokba is (Wirtz, 2004, 131. o.). Igaz ugyan, hogy a kétpólusú rendszerben a szisztemikus versengés bizonyos mozgásteret is biztosíthat a kisállamok számára (hiszen a két szuperhatalom érdeklődése leszűkülhet a rivális feltartóztatására és legyőzésére), ez a lehetőség azonban csak a geopolitikailag szerencsés helyzetben lévő államoknak adatik meg. David Vital (1967) a kisállami tanulmányok egyik alapművének számító, a hidegháború kontextusában írt munkájában is az szerepel, hogy a kisállamok mozgásterét az határozza meg a leginkább, hogy a szovjet vagy az amerikai érdekszférába, esetleg a harmadik világba tartoznak-e, és egyértelműen az utóbbiban a legnagyobb a mozgásterük, de a legkisebb a biztonságuk. Ahogy Miller fogalmaz, a hidegháborúban „minél intenzívebb volt a versengés a nagyhatalmak között egy régióban, annál nagyobb volt a kisállamok autonómiája és a nagyhatalmak manipulálására vagy katonai és gazdasági segély kérényyszerítésére való képessége” (Miller, 2004, 241. o.). Azon kisállamoknak, amelyeknek ilyen mozgásterük nem volt (például Közép-Európa kisállamai), a bipoláris rend jelentős biztonságot adott ugyan, de az unipoláris rendhez képest sokkal szűkebb mozgásteret.

Összességében tehát az 1990 utáni új világrend két legfontosabb eleme, a globalizáció és az unipoláris berendezkedés inkább előnyös volt a kisállamok számára. A modern nemzetközi rendszer létrejötte óta a posztbipoláris rendben volt a legnagyobb a biztonságuk és a mozgásterük, ezért cserébe pedig „mindössze” az amerikai elsőbbség elfogadásával kellett fizetniük. Természetesen voltak olyan kisállamok, amelyek ellenálltak az új rendszerbe való integrációnak, a számuk azonban messze alulmúlta a résztvevőkét, és jellemzően valamilyen speciális bel- vagy geopolitikai jellemzőjük révén követtek ilyen politikát (mint Kuba vagy Észak-Korea).

A politikai és gazdasági rend átalakulása és a koronavírus jelentősége

Azzal kapcsolatban, hogy a posztbipoláris világrend mikor és hogyan kezdett el omladozni, megoszlanak a szakirodalmi vélemények; mindenesetre az biztos, hogy a folyamat már az új koronavírus megjelenése előtt megindult. Utólag azt is könnyű belátni, hogy a kortárs optimista narratívák ellenére az 1989 utáni világrend „befejezetlen és törékeny” maradt (Haass, 2017, 194. o.). Sokan a 2001. szeptember 11-ei terrormerényletet tekintették a fordulópontnak, amely hatalmas pszichológiai hatással bírt az amerikai vezetésre ugyan (Magyarics, 2007, 82. o.), és valóban felhívta a figyelmet a szisztemikus változásokra (pl. a nem állami szereplők jelentőségére), az inkább még csak megerősítette, s nem gyengítette az amerikai vezetésű világrendet (Krauthammer, 2002). Ennek a legegységelműbb bizonyítéka, hogy a világpolitika nagyhatalmai, amelyek elméletileg kihívói lehettek volna az Egyesült Államoknak, mind beálltak Washington mögé – még akkor is, ha ezt a saját érdekeik miatt vagy valamilyen kimondott-kimondatlan politikai megállapodás keretében tették. (Magyarics, 2007, 82. o.), és elfogadták annak globális kezdeményező szerepét.

A 2003-as iraki háború elindítása már nagyobb nyomásnak tette ki a rend alapelveit (Takhur és Sidhu, 2006, 12. o.), ugyanakkor nem taszította azt válságba, inkább csak a multilateralizmus és az amerikai túlhatalom között feszülő ellentmondásra hívta fel a figyelmet. A beavatkozás nemzetközijog-ellenes jellege megmutatta, hogy az Egyesült Államok, amennyiben az aktuális haszna úgy diktálja, fel fogja rúgni a saját hosszú távú érdekeit is szolgáló nemzetközi alapelveket. „Amikor egy rend vezetője – érvel Michael Mazzar (2017, 26. o.) – állandóan úgy viselkedik mások előtt, mint aki kénye-kedve szerint értelmezi a szabályokat, azzal aláássa a rendszer legitimitását, a többiek pedig úgy fogják érezni, hogy a rend sérti a méltóságukat, nem [pedig] támogatja [őket]”. Ez különösen a kisállamok számára volt kifejezetten aggályos fejlemény, hiszen joggal félhettek attól, hogy az ENSZ rendszerét kikerülő amerikai beavatkozás precedensértékű lehet, és a jövőben akár az Egyesült Államok, akár egy másik nagyhatalom felhasználhatja arra, hogy teljesen nyíltan rákényszerítse az akaratát a gyengébbekre (Rizvi, 2006, 317. o.).

A 2007–2008-as globális gazdasági válság már egyértelmű bizonyítékként szolgált arra, hogy a gazdasági szférában a világ egyre multipolárisabbá válik. „Az Egyesült Államok – írta 2013-ban Simai Mihály (301. o.) – még sok évig az egyetlen igazi globális nagyhatalom marad, de egyre nagyobb hiányt fog szenvedni a globális vezető szerep [betöltéséhez] és [a] globális közjavak elsődleges szolgáltatásához szükséges erőforrásokból és hazai politikai elköteleződésből.” Ennek láttán Kína – az Egyesült Államok fő gazdasági kihívója – egyre magabiztosabbá vált, és tudatosan növelni kezdte a befolyását a világ különböző régióiban és a globális gazdasági intézményekben (Mazzar, 2017, 28. o.). Ennek ellenére a rend alapelvei nem dőltek össze az egyik pillanatról a másikra: a gazdasági globalizáció némileg, egyes szempontokból lassult ugyan (Varga, 2020),

de nem állt meg, a globális gazdasági intézményeknek és a nagyhatalmaknak sikerült közös lépéseket tenniük a válság hatásának a tompítására (Mazzar, 2017, 31. o.).

A gazdasági válság utáni évtizedben erősödtek fel a világrend válságával kapcsolatos hangok, amelyek a globális rendszer transzformációjának két forrását azonosították. Az egyiket a rendszer alapelveit egyre nyíltabban megkérdőjelező regionális és globális nagyhatalmak, elsősorban Oroszország és Kína jelentette. A hidegháború végén és azt követően ugyanis mindkét állam számára lehetőséggé vált a nemzetközi liberális rendbe való integráció, s azzal Moszkva és Peking önérdékből élt is. Ugyanakkor az amerikai vezetésű rendben mindketten komoly korlátokkal néztek szembe a saját érdekeik érvényesítése vagy Washington dominanciájának az ellensúlyozása folyamán (Mazzar, 2017, 31. o.): ilyen volt a Biztonsági Tanácsban tapasztalt nyugati többség vagy a gazdasági intézmények vezetésébe való beleszólás nehézsége. Ráadásul az emberi jogok és a demokrácia erősítésének a napirenden tartása, a jugoszláviai és a közel-keleti válságkezelés, valamint a „színes forradalmak” támogatása joggal tűnhetett fenyegetésnek mindkét rezsim számára. Ennek következtében Oroszország és Kína is egyre nyíltabban kérdőjelezte meg az amerikai rend alapelveit akár a georgiai vagy az ukrán válság, akár az eurázsiai intézmények építése vagy a közel-keleti régióba való fokozottabb beavatkozás kapcsán.

A változások másik forrása a nemzetközi liberális rendet megkérdőjelező politikai erőknek az azt fenntartó államokban történt megerősödése volt (Niblett, 2017; Mazzar, 2017; Flockhart, 2018; Zakaria, 2017). Az Egyesült Államok és az Európai Unió politikai és gazdasági rendszerének strukturális problémái (például a szociális különbségek növekedése, a fősodorba tartozó politikai pártok közötti különbségek csökkenése, az identitáspolitikai felerősödése okozta társadalmi fragmentáció), valamint a globalizációs folyamatokba való mélyebb integráció előnyeinek és költségeinek az egyenlőtlen elosztása miatt a rendszerellenes és populista bal- és jobboldali pártok támogatottsága egyaránt megnövekedett. Bár e mozgalmak ideológiája széles skálán mozog, közös bennük a nemzetközi multilaterális intézményekkel és a liberális elveken (pl. a szabadkereskedelmen, a gazdasági és politikai integráción) alapuló rezsimekkel szembeni távolságtartás. E folyamat legfontosabb megnyilvánulása Donald Trump amerikai elnökké választása volt, de itt említhetjük Brazília, Görögország, a Fülöp-szigetek, Nagy-Britannia vagy India példáját is.

Az új koronavírusnak a világrendre gyakorolt hatását ebben a kontextusban tudjuk értelmezni. A globális politikai és gazdasági rendszer szempontjából a járvány és az azt követő válság önmagában nem hozott létre új stratégiai folyamatokat, inkább csak felerősítette azokat (Haass, 2020; Goreczky, 2020). A változás pontos irányáról rengeteg elemzés és hozzászólás született, a kialakuló diskurzusban pedig, mint egy intellektuális garázsvásárban, a szemlélődő bármilyen neki tetsző ideológia mentén ki tudja választani a neki szimpatikus értelmezést. A legtöbb vita a nemzetállamok megnövekedett

szerepe és a globális kormányzás, valamint a politikai és a „szakmai” szempontok érvényesülése közötti feszültségek körül zajlott (Varga, 2020; Allen *et al.*, 2020).

Habár az új koronavírus hatásai még formálódnak, két olyan folyamat egyértelműen kimutatható, amelyeket a járvány és a hozzá kötődő válság felerősít. Egyrészt az 1945 utáni világrend elsődleges vívmányai, a globális és a regionális intézmények veszítenek a súlyukból, hiszen hatástalannak bizonyultak a válságkezelés során. Ahogy Edward Fishman (2020), az Atlantic Council munkatársa írta: „az ENSZ eltűnt, az Egészségügyi Világszervezet politikai focimeccsre alakult, a határokat pedig nemcsak [a modern] államok között, de az Európai Unión belül is lezárták”. Még G. John Ikenberry, a hidegháború utáni liberális iskola egyik meghatározó szereplője is arról írt, hogy „a kibontakozó gazdasági károkat és a társadalmi összeomlást tekintve nehéz bármi mást látni, mint a nacionalizmus, a nagyhatalmi versengés, a stratégiai függetlenítés és társaik irányába való elmozdulást” (Allen *et al.*, 2020). Ez a folyamat természetesen az intézményeken túl az egész világgazdasági rendszert érinti: Joseph Stiglitz szerint a válság bebizonyította, hogy a kölcsönösen összekapcsolódó pénzügyi világrendszer, „amely hatékonynak és talán jónak tűnt a kis sokkok elnyelésére, rendszerszinten törékeny volt” (Stiglitz *et al.*, 2020).

Másrészt a koronavírus-válság felerősíti az amerikai hegemonia és vezető szerep megkérdőjeleződését. A válságkezelés során az Egyesült Államok nemcsak kimaradt a multilaterális erőfeszítésekből (Haass, 2020), de az Egészségügyi Világszervezet finanszírozásának a leállítással és egyéb lépésekkel még alá is kívánta ásni azokat. Az, hogy mi váltja fel a kvázi unilaterális időszakot, még nem látható: lehet akár egy új unilaterális globalizált rend, de az Egyesült Államok helyett Kínával a középpontban (ahogy arra Kishore Mahbubani utalt, lásd Stiglitz *et al.*, 2020), akár egy bipoláris versengés Washington és Peking között (Gromyko, 2020), de egy multipoláris rend is kialakulhat (Shapiro, 2020).

Véleményem szerint a számos, egymástól részben eltérő értelmezés mind ugyanannak a már megindult folyamatnak – a hatalomnak az államok és a nem állami szereplők közötti diffúziójának (Nye, 2017, 13. o.; Haass, 2020) – a tünete, amely nem fog a klaszikus értelemben vett uni-, bi- vagy multipoláris rendet sem teremteni. Az Egyesült Államok vezető szerepe ugyan elhalványul, de egyes kulcsterületeken megmarad (például a tengeri katonai kapacitások vagy a monetáris rendszer tekintetében), míg másutt háttérbe szorul.

A két folyamat (a globalizáció és az amerikai hegemonia egyes területeken való megkérdőjeleződése, illetve megmaradása) a globális rend fragmentációjához vezet (Quirk, 2020). A töredezettség egyszerre jelentkezik a politikaterületek között és földrajzi értelemben is (Haass, 2017, 257. o.): az Egyesült Államok által vezetett 1945 után regionális, majd az 1990 utáni globalizálódó rend eddig sem volt egységesen jelen az egész világon, de az utóbbi évek fejleményei és a koronavírus válság óta még inkább visszaszorul,

a helyét pedig regionális alrendek veszik át, amelyek a globális és a regionális államok hatalompolitikai és normatív szabályalkotó törekvéseiből alakulnak ki.

A fragmentációt az amerikai kutatók már az elmúlt években érzékelték, és stratégiákat is ajánlottak az Egyesült Államok kormányai számára. Jennifer Lind és William C. Wohlforth (2019) a nemzetközi liberális rendet annak konzervatívvá tételével javasolta megmenteni. Szerintük „ideje Washingtonnak és liberális szövetségeseinek felkészülniük az illiberális nagyhatalmakkal való elhúzódó versengő együttélésre, ideje megerősíteniük a meglévő szövetségeket újak kiépítése helyett, és ideje feladniuk a demokráciaterjesztés üzletét” (Lind és Wohlforth, 2019, 71. o.). Ez a gyakorlatban a liberális világrend konszolidációját jelentené azokban a régiókban, ahol az a status quo része, s ne próbálják meg terjeszteni vagy a riválisokat is belevonni. Ehhez a gondolatmenethez hasonlóan, egy áprilisi cikkében Henry Kissinger (2020) is a nemzetközi politikában való önuralom fontossága mellett érvelt, a nyugati világ számára pedig az ottani rendszer és elvek megvédését jelölte meg elsődleges prioritásként. Az amerikai külpolitika-elemzés egy másik meghatározó alakja, Graham Allison (2020) szintén úgy véli, az Egyesült Államoknak el kell fogadnia a befolyási övezetek újbóli megjelenését, s hogy azok közül sokban nem az amerikai befolyás lesz a legerősebb. Szavai egybeesnek Riccardo Alcaro elemzésével, aki szerint a globális nagyhatalmak érzik, hogy a világrend újratárgyalása hamarosan napirendre fog kerülni. Annak érdekében, hogy a saját pozícióikat javítsák, „elsődleges preferenciájuk egy [regionális] hatalmi bázis biztosítása, ahonnan az erő pozíciójából ... »tárgyalásokat folytathatnak« ez új globális megállapodásról” (Alcaro, 2018, 160. o.). E helyzetértékelésekben közös – az alapvető tendenciákon túl –, hogy az Egyesült Államoknak nem a folyamat visszafordítását ajánlják, inkább az ahhoz való alkalmazkodást és így a folyamat felerősítését.

Kisállamok a fragmentálódó világrendben

A globális rend fragmentációja, a szabályalapú kormányzás válsága és a nagyhatalmi versengés kiélesedése első ránézésre negatívan hat a kisállamok helyzetére, hiszen a nemzetközi liberális intézmények és az unipoláris hatalomkoncentráció gyengülése alapvetően rontja a biztonsági helyzetüket. Ezt a képet azonban két szempontból tudjuk árnyalni. Egyrészt az új helyzet előnyökkel is járhat, hiszen a jelenlegi folyamatok következményeként számos kisállamnak megnövekedhet a mozgásteret. Másrészt a világrend fragmentációja eltérő módon hat a különböző régiókban lévő kisállamokra, így a globális szintre jellemző általános képet nehezen kaphatunk.

A kisállamok biztonságának romlása és a menedékpolitika

A legtöbb témában az elemzések a negatív tendenciákra hívták fel a figyelmet. Jason Young (2020, 11–12. o.) Új-Zéland helyzetét elemezve arra a következtetésre jutott, hogy „a hatalom relatív eloszlásában való változások kihívást jelentenek a jelenlegi nagyhatalmak érdekeire nézve, és magabiztossá teszik a feltörekvő hatalmakat. Ha lehetőségük adódik rá, a nem liberális erők megkérdőjelezhetik a nemzetközi rendszer liberális alapjait, és a saját normáik és értékeik alapján felülvizsgálhatják a nemzetközi intézményeket. (...) A kisállamoknak muszáj a multilaterális intézményeken keresztül érvényesíteniük az érdekeiket és a befolyásukat, hogy fenntartsák azt a nemzetközi rendszert, amelytől a túlélésük és a státuszuk függ.” Farhad Mammadov és Fuad Chiragov (2018, 170–171. o.) az Azerbajdzsán külpolitikájáról szóló cikkben amellelt érvelt, hogy a korlátozott erőforrásokkal rendelkező államokra egyre nagyobb nyomás helyeződik a nagyhatalmak részéről, s ennek következtében mind nehezebbé válik független külpolitikát fenntartaniuk és manőverezniük „a regionális és a globális nagyhatalmak között, mivel azok ambíciói exponenciálisan nőnek, ahogy a köztük lévő kapcsolatok egyre feszültebbé válnak”.

A kisállamok környezetének a romlását a szakirodalom már a 2008-as pénzügyi krízis kirobbanása óta érzékelte (Thorhallson, 2019, 383–384. o.). Az elmúlt két évtized optimizmusát letörte a korlátozott erőforrásokkal bíró nemzetgazdaságok – mint Görögország, Portugália, Írország vagy Izland – elhúzódó válsága, amelyet csak felerősített az új típusú kihívások megjelenése, például a kiber- vagy a környezetbiztonság területén. E transznacionális kihívások pedig éppen akkor kerültek reflektorfénybe, amikor a megoldásukra létrejött intézmények a nagyhatalmi versengés következtében veszítettek a hatékonyságukból.

A Covid–19 megjelenésének a következményei pedig erősíteni fogják ezt a tendenciát. A globalizáció várható lassulása (vagy visszafordulása) és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok bizonytalan ideig tartó akadályozása (Seric és Winkler, 2020) különösen érzékenyen érinti a kisebb államokat, amelyek számára (a rendelkezésre álló erőforrásaik szűkössége és az önellátásra való képességük hiánya miatt) a világgazdaságba való integráció és az aktív külgazdasági kapcsolatok fenntartása fontosabb volt, mint a nagyobb államoknak (Moses, 2000; Handel, 2006). Sőt, a 21. századi uralkodó közgazdasági nézetrendszer szerint éppen a nemzetközi nyitottság fokozásával tudják az ilyen országok csökkenteni a kis méretükből adódó hátrányaikat (Alesina és Sporalole, 2005, 87. o.). Így az elmúlt évtizedekben kifejezetten olyan politikákat folytattak, amelyek növelték a kitétséget (még ha ez kiszolgáltatottá tette is őket a külső sokkoknak vagy a külső szereplők befolyásának). Nem véletlen, hogy a globalizációs indexeknél (pl. Swiss Economic Institute, 2020) a leginkább integrált államok a kisebbek közül kerülnek ki (pl. Svájc, Szingapúr, a skandináv vagy a közép-európai államok).

A kisállamok a saját gyengeségük és sebezhetőségük ellensúlyozására rendszerint két stratégiát szoktak alkalmazni, amelyek a jelenlegi válság kapcsán is felszínre kerülhetnek (Thorhallson, 2019, 384–385. o.). Az egyik a belső gazdasági erőcsoportok közötti alkudozási és tárgyalási keret megváltoztatása. Az 1920–1930-as és a 2000–2010-es évek világgazdasági válsága, valamint az 1970-es évek olajválsága is azt mutatta, hogy azon európai kisállamok hatékonyabban kezelik a gazdasági kihívásokat, ahol a válságkezelés demokratikus korporatista egyeztetési keretben történik, míg mássutt nehezebb a helyzet (Thorhallson, 2019, 384–385. o.; Katzenstein, 1985). A következő időszakban, amelyben ráadásul a munkanélküliség is növekedni fog, valószínűleg újabb megegyezések történnek majd a munkaadók, a munkavállalók és a kormányzat között.

A másik módszer, amelyet a kisállamok hasonló jellegű válságok során alkalmaznak, az ún. menedékek (*shelter*) keresése, vagyis olyan politikai, gazdasági vagy társadalmi védőhálóké, amelyeket nagyállamok vagy nemzetközi intézmények tudnak nyújtani (Thorhallson és Steinsson, 2019). A fogalom elsősorban a 2008-as gazdasági világválság után került be a kisállami tanulmányok szótárába, ugyanakkor a tevékenység már korábban is megfigyelhető volt. A menedékek kiépítésének céljai között szerepel a potenciális válság előjeleként szolgáló kockázatok csökkentése, a válság okozta sokkok kezelése, valamint a válság utáni talpra állás megsegítése (Thorhallson és Steinsson, 2019). Az új koronavírus utáni világrendben ez a keresés vonatkozhat politikai és gazdasági jellegű menedékre, tehát piacokhoz, közvetlen gazdasági segítséghez, kedvezményes hitelekhez, költségvetési rendezésben való segítséghez, monetáris együttműködéshez, illetve katonai vagy más jellegű védelemhez való hozzáférésre.

Az új koronavírus megjelenése nemcsak új menedék keresésére ösztönzi a kisállamokat, de a régi felülvizsgálatára is (Thorhallson, 2019, 392–393. o.). Az elmúlt évek válságainak az egyértelmű tanulsága, hogy krízishelyzet esetén a menedéket nyújtó entitás (legyen szó nagyhatalomról vagy olyan nemzetközi intézményről, mint az Európai Unió) nem tud vagy nem akar segítséget nyújtani (illetve nem akkorát, amelyet a kisállam szeretne). Ennek a következménye nem feltétlenül a régi menedék teljes lecserélése egy újra, hanem egyrészt a bilaterálisok helyett multilaterális menedékek igénybe vétele, illetve a kapcsolatok diverzifikálása és több menedék kiépítése. Ilyen politikát láthattunk a 2000-es évek második felében Izland részéről (Thorhallson, 2019), miután az Egyesült Államok bezárta a szigetországban fenntartott katonai támaszpontját, majd a pénzügyi válság során nem volt hajlandó segítséget nyújtani. Ez nemcsak az európai uniós tagsággal való kacérkodáshoz vezetett, hanem az orosz és kínai gazdasági kapcsolatok mélyítéséhez is.

A kisállamok mozgásteré: szükségből előny?

A világrend változása nemcsak rendszerszintű bizonytalansághoz vezet, hanem egyedi lehetőségek felbukkanásához is. Bár azokkal a regionális középhatalmak (lásd később) könnyebben tudnak élni, mint a kisállamok, ugyanakkor számos eszköz az utóbiaknak is rendelkezésükre áll.

Egyrészt az nem újdonság, hogy a kisállamok a méretükből adódóan bizonyos nehézségekkel kénytelenek szembenézni, a kihívások kezelésének szükségessége ugyanakkor gyakran vezetett eddig is politikai és gazdasági innovációhoz (Cooper és Shaw, 2009, 5. o.; Ingebritsen, 2006b). A hagyományos eszközök felhasználásában mutatkozó gyengeség eddig is arra sarkallta a kisállamokat, hogy új külpolitikai eszközöket találjanak és alkalmazzanak. A skandináv országok az előnytelen geopolitikai helyzetüknek és a korlátozott erőforrásaiknak köszönhetik a normavállalkozás (*norm entrepreneurship*) stratégiáját (Ingebritsen, 2006a). A Perzsa-öböl menti kisállamok Szaúd-Arábia és Irán közé szorulva voltak kénytelenek alternatív eszközöket használni (pl. mediáció, nem állami mozgalmak támogatása, tömegkommunikációs csatornák kiépítése) a túlélésük és a befolyásuk növelése érdekében (Chong 2010; Szalai, 2017). A hidegháborús felépítésben a fenyegető bipoláris szembenállást számos kisállam (Észak- és Dél-Korea, Nyugat- és Kelet-Németország, Vietnam stb.) vezetése fel tudta használni a saját céljai elérése érdekében (Armstrong, 2013).

Másrészt a világrend átszerveződése, mint minden stratégiai változás, lehetőséget is jelent a kisállamok számára is új kapcsolatok építésére, új szervezetek alakítására vagy csupán a befolyásuk növelésére. Ezek közül a legkézzelfoghatóbb talán a globális termelési láncok átalakulása (Goreczky, 2020), amelyeknek egy részét nemzeti vagy regionális keretekben szervezik majd újjá. Ez a folyamat negatív hatással lehet az iparosodó fejlődő államokra (Seric, Görg, Möhle és Windisch, 2020), ugyanakkor a kisállamok a rendelkezésre álló munkaerő korlátozott volta miatt nem ilyen munkaerő-intenzív gazdaságfejlesztési stratégiát hajtanak végre. Ellenben a járványhelyzet felhívta a figyelmet az automatizáció (Joshi, 2020), valamint a digitalizáció és a digitális technológiák fontosságára, és elterjesztette azok alkalmazását a magán- és a közsférában egyaránt (EIB, 2020; UNDESA, 2020). A kisállamok rendszerint élen járnak a digitalizációs folyamatokban (éppen a korábban említett innovációs nyomásnak köszönhetően): a svájci-szingapúri székhelyű Institute for Management and Development (2019, 26. o.) digitális versenyképességet mutató rangsorában az első tíz helyen álló ország közül az Egyesült Államokat és Dél-Koreát leszámítva mindegyik kisállam, míg az Európai Bizottság (2020) hasonló felmérésében az Egyesült Királyságon kívül az első nyolc helyezett szintén kisállam. Ezek a készségek mind hasznosnak fognak bizonyulni a koronavírus által megváltozott gazdaságban.

Harmadrészt a globalizáció lassulása vagy egyes területeken történő visszafordulása nem lesz teljes körű, a nagyhatalmak és a gyengébb államok egy része is támogatni fogja a funkcionális együttműködések erősödését bizonyos területeken. Lehet, hogy azok nem lesznek globális méretűek, de bilaterális és multilaterális intézményekre a továbbiakban is szükség lesz (Varga, 2020, 6–7. o.; Doworkin, 2020). A kooperációban érdekelt szereplők között a kisállamok természetes képviselői és előmozdítói lehetnek a különböző együttműködési formáknak, s így azok nemcsak megőrizhetik a nemzetközi politika institucionalizált jellegét, de a saját imázsukat is formálhatják. Ezt a szerepet nem is kell megszerezniük, csak fenntartaniuk, hiszen a posztbipoláris globalizált rendszerben eddig is ezt töltötték be (Von Däniken, 1998, 48. o.).

Ilyen, a kisállamok által indított kezdeményezés már a gyakorlatban is megfigyelhető volt. Márciusban Szingapúr és Új-Zéland indított először bilaterális alapon együttműködést az új koronavírus okozta protekcionista tendenciák korlátozására, valamint a szabadkereskedelem és az ellátási láncok biztosítására. A kétoldalú kooperációhoz azóta többen csatlakoztak, köztük számos kisállam (például Brunei, Chile, Mianmar, Laosz, Uruguay vagy Nauru) (*South China Morning Post*, 2020). A nemzetközi kereskedelmi rezsim fenntartásának fontosságát a Kereskedelmi Világszervezet jelentése (WTO, 2020, 5. o.) is megerősíti: április 23-áig összesen nyolcvan állam (köztük negyvenhat tagállam) hozott exportkorlátozó intézkedéseket, viszont csak tizenhárom tartotta be a vonatkozó szabályokat, és jelentette a tényt megfelelően a WTO számára; közülük – definíciótól függően – két-három kivételével valamennyi kisállam.³ A gazdasági szektor mellett a nemzetközi béke és biztonság területén is láthatunk hasonló kezdeményezéseket: Franciaország és Németország mellett Tunézia és Észtország is aktív diplomáciai tevékenységet folytatott a Biztonsági Tanács nem állandó tagjaként az ENSZ-főtitkár globális tűzszünetre való felhívásának a határozatba foglalásáért (*France 24*, 2020). Mindezek azt mutatják, hogy a 21. századi diplomáciai mozgástér alapvetően nem fog megváltozni a koronavírus hatására.

Kisállamok eltérő regionális alrend(szer)ekben

A koronavírus utáni világrend kialakulásának folyamatában a harmadik legfontosabb szempont a kisállamok helyzetének áttekintése során a regionális alrendszerek szerepének növekedése. Az Egyesült Államok hegemoniájának visszaszorulása nem egyenletesen zajlik majd a világ régióiban, ez pedig gyakorlatilag azt jelenti, hogy a kisállamok mozgástere a geopolitikai helyzetükben való eltérések miatt egyre nagyobb mértékben fog különbözni. Ez a jelenség sokkal inkább hasonlít a hidegháborús rendszerre, mint a posztbipoláris időszakra, amelyben az amerikai hegemonia az egész világon érzékelhető volt.

3 A bejelentők között volt Albánia, Ausztrália, Banglades, Costa Rica, Észak-Macedónia, az Európai Unió, Georgia, Kirgizisztán, Kolumbia, a Koreai Köztársaság, Thaiföld és Ukrajna.

Ennek következtében az egyes regionális alrendszerekben a kisállamok eltérő viselkedést fognak mutatni. Steven E. Lobell és társainak (Lobell, Jesse és Williams, 2015) a másodlagos és harmadlagos államok viselkedéséről írt tanulmánya szerint a regionális és a globális hatalmi egyensúly változásának a kontextusában két keretben érdemes a kisebb államok viselkedését értelmeznünk. Egyrészt a(z egykori) globális hegemonhoz való viszonyuk – amelyet az ellenállás, az alkalmazkodás és a semlegesség stratégiáival írhatunk le – leginkább a térségbeli erőviszonyoktól fog függeni, azokat pedig három változó határozza meg: a globális hegemon jelenlétének (*engagement*) mértéke, a regionális feltörekvő hatalmak száma, valamint a köztük lévő erőviszonyok változásának az iránya.

Így a másodlagos és a harmadlagos hatalmak az egyes térségekben eltérően fogják megélni az amerikai hatalom csökkenését. Közép-Ázsiában, ahol az amerikai jelenlét tradicionálisan korlátozott, Oroszország és Kína gazdasági és katonai súlya pedig töretlen, így a globális hatalmi egyensúly megváltozása nem okozott eltérést a kisállamok viselkedésében (csupán esetleg Törökország szerepének a növekedéséhez való viszonyulás tekintetében). Ezzel szemben a Közel-Keleten például, ahol az 1990-es és 2000-es években az Egyesült Államok katonai jelenléte a Perzsa-öböl térségében kiterjedtté vált, az amerikai globális hegemonia megkérdőjeleződése, valamint Törökország, Irán, Izrael és Szaúd-Arábia szerepének a növekedése a kisebb hatalmakat stratégiájuk újragondolására sarkallta. Ez a legegységertelműbben az Öböl menti kisállamok külpolitikájában érhető tetten, amelyek az 1990-es években kialakult amerikai dominanciájú biztonságpolitikai kapcsolatrendszerüket elkezdték diverzifikálni.

Másrészt, ahogy arra Lobell és társai is felhívták a figyelmet, a kisebb államok külpolitikai viszonyai egyre inkább egy többszintű játékra fognak emlékeztetni. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy átfogó stratégiák helyett az egyes politikaterületeken más-más módon viszonyulnak a globális nagyhatalmakhoz. Ennek következtében egyre nehezebb lesz egyértelműen besorolni a viselkedésüket a hagyományos *bandwagoning–balancing*-tengelyen. Daniel M. Kilman (2012) és Richard Fountaine az ilyen komplex külpolitikát folytató szereplőket nevezte globális hintaállamoknak (*global swing states*), amelyek közös ismertetőjegye, hogy a méretüknél nagyobb hatalommal és befolyással rendelkeznek, mert a világrenddel kapcsolatos preferenciáik változnak, és korántsem kőbe vésettek, egy-egy konkrét esetben viszont képesek eldönteni az adott politikai folyamat kimenetelét. „Velük együttműködésben az Egyesült Államok és Európa képes formálni és felújítani a világrendet ..., a támogatásuk nélkül [azonban] a veszélybe sodort rend kiterjesztésére tett transzatlanti erőfeszítés csak [a hanyatlás] késleltetésre lesz elegendő” (Kilman, 2012, 58. o.).

Bár Kilman kizárólag négy államot nevezett meg globális hintaállamnak (Törökországot, Indonéziát, Indiát és Brazíliát), a sor könnyen bővíthető, különösen, ha egyes területi alrendszerekről van szó. Ennek megfelelően több kutató is igyekezett a Kilman

és Fountaine által bevezetett fogalmat regionális szinten alkalmazni. Kristina Kausch (2016) például a Közel-Keleten Törökország mellett négy másik regionális hintaállamot azonosított: Katart, Ománt, az Egyesült Arab Emírségeket és Egyiptomot. Terence McNamee (2016) az afrikai kontinensen Nigériát, Kenyát és Dél-Afrikát sorolta ezen államok közé.

A fenti dinamikák egyes alrégiókban kifejezetten élénk versengéshez vezettek, illetve fognak vezetni; elsősorban ott, ahol Oroszország, Kína vagy más regionális középhatalom (például Irán vagy Törökország) befolyási övezetének kiépítése már folyamatban van. Ilyen térség lehet a Dél-Kaukázus és Kelet-Európa, a Közel-Kelet és a csendes-óceáni térség (Alcaro, 2018, 160. o.). E befolyásépítés elsődleges tárgyai a kisállamok lesznek, mivel a revizionista hatalmak számára ők jelentik a legkönnyebb célpontot, és a befolyásolásukkal stratégiai előnyökhöz tudnának hozzáférni.

Jakub J. Grygiel és Wess Mitchell (2016, 8. o.) erről a jelenségről írt részletesen a „Nyughatatlan határvidék” című műben:

„Ha Oroszországnak minden gazdasági [elmaradottsága ellenére] sikerül újjáépítenie a befolyását a nyugati határvidékén található kisállamok övében, akkor Moszkva konszolidálni tudja az irányító szerepét az európai energiabiztonságban, visszanyerheti a hozzáférést a melegtengeri kikötőkhöz, és meg tudja állítani a NATO és az EU befolyását Németországtól keletre. Ha Irán nagyobb befolyásra tudna szert tenni a kis arab szomszédjai felett, különösen a Perzsa-öböl partvidékén, képessé válna fennakadást okozni a nemzetközi olajkínálatban.”

Véleményük szerint (Grygiel és Mitchell, 2016m 116. o.) a történelmi tapasztalatok (vagyis az 1930-as évek versengése) és a mai folyamatok négy kisállami stratégiát sejtetnek a jelenlegi helyzetben: a feltörekvő nagyhatalmakhoz való igazodást (pl. Thaiföld, Katar vagy Magyarország esetében), az Egyesült Államok és a feltörekvők közötti egyensúlyozást (pl. Omán, Csehország, Malajzia részéről), a katonai önszegély jegyében történő fegyverkezést (mint teszi azt Románia, a Fülöp-szigetek és Szaúd-Arábia), illetve a defenzív jellegű regionális együttműködések kiépítését (lásd: Visegrádi Négyek, ASEAN stb.). A döntés a helyi jellegzetességeken túl az egyes államok vezetésének a Washington iránti bizalmának a függvénye.⁴ A politikai és a területi értelemben vett határvidékeken lévő kisállamok szerepe a hintaállamokhoz hasonlóan növekedni fog, a támogatásukat pedig adott esetben könnyen tudják majd erőforrásokra vagy befolyásra fordítani.

4 A korábbi tapasztalatokból való tanulás és az ez által kiépült bizalomnak a kisállamok szövetségi politikájában játszott szerepét korábbi kutatások is megerősítik (lásd Reiter, 2006).

Konklúzió

A modern történelemben kialakult világrendek közül a posztbipoláris volt a legmegfelelőbb a kisállamok számára. A globalizáció, a nemzetközi jog és intézmények fejlődése, valamint az unipoláris berendezkedés is kedvezett a korlátozott erőforrásokkal rendelkező szereplőknek, nagyfokú biztonságot és széles mozgásteret biztosítva számukra a hegemon által hozott szabályok betartásának árán. Szimbolikus, hogy már maga az új világrend is egy kisállamnak (Kuvaitnak) a hegemon Egyesült Államok által történt megsegítésének a kontextusában jött létre, a nemzetközijog-ellenes agressziót folytató regionális középhatalommal (Irakkal) szemben. George Bush 1990 szeptemberi beszédében (amelyet az új világrend szimbolikus kezdetének is tekinthetünk) egy olyan világról beszélt, ahol „a jog uralma felülírja a dzsungel törvényét; (...) ahol a nemzetek felismerik a közös kötelezettségeiket a szabadság és az igazságosság területén; (...) ahol az erős tiszteli a gyenge jogait” (idézi Haas, 2017, 4–5. o.).

Ilyen helyzetből kiindulva szinte magától értetődő, hogy a világrend változása (amely magában foglalja a globalizáció lassulását vagy részleges visszafordulását, az amerikai hegemonia hanyatlását és a multilateralizmus válságát) negatívan hat a kisállamok helyzetére. A kutatásom eredménye szerint az elhúzódó transzformációs folyamat, amelynek az új koronavírus megjelenése mindössze látványos mérföldköve, alapvetően csökkenteni fogja a kisállamok biztonságát, és sok esetben megkérdőjelezi a menedékpolitikájuk hatékonyságát. A biztonság csökkenése ugyanakkor a mozgástér bővülésével is járhat, különösen azon kisállamok esetén, amelyeknél kézzelfogható az innovációs ösztönző, magas fokú a digitalizáció, és amelyek a multilateralizmus zászlóvivőivé tudnak válni. Ezen általános tendenciák mellett ugyanakkor nagy különbségek lesznek láthatóak az egyes regionális rendszerek között: a felerősödő versengés, valamint az új globális és regionális nagyhatalmak erősödése máshogy fogja érinteni a különböző térségek kisállamait. Az egyes stratégiák közötti választásban meghatározó lesz a geopolitikai helyzet mellett a korábbi szövetségekötési tapasztalatok minősége is.

Az új helyzet új kutatási irányt is kijelöl a kisállami tanulmányok számára. Az 1990-es évek óta előretörő konstruktivizmus alapvetései érdemben nem kérdőjeleződtek meg, ugyanakkor várhatóan a reneszánszát fogja élni az 1960–1970-es évek realista irodalma, különös tekintettel a geopolitikai értelmezésekre. Emellett, ahogy a nemzetközi tanulmányok egyéb területén, a kisállamok tanulmányozásában is előtérbe kerül a regionális alrendszerek vizsgálata, mind hatalompolitikai, mind normatív politikai szempontból.

Irodalomjegyzék

- Alcaro, Riccardo (2018). Contestation and Transformation. Final Thoughts on the Liberal International Order. *Italian Journal of International Affairs*, 53(1), 152–167.
- Alesina, Alberto és Spolaore, Enrico (2005). *The Size of Nations*. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology.
- Allen, John, Burns, Nicholas, Garrett, Laurie, Haass, Richard N., Ikenberry, G. John, Mahbubani, Kishore, Menon, Shivshankar, Niblett, Robin, Nye, Joseph S., Jr., O’Neil, Shannon K., Schake, Kori és Walt, Stephen M. (2020). How the World Will Look Like after the Coronavirus Pandemic. *Foreign Policy*. A letöltés ideje: 2020. május 27. <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/>.
- Allison, Graham (2020). The New Spheres of Influence. Sharing the Globe with Other Great Powers. *Foreign Affairs*, 99(2), 30–40.
- Armstrong, Charles K. (2013). *Tyranny of the Weak. North Korea and the World, 1950–1992*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Baranyi, Tamás Péter (2016). Geoeconomics: The Democratic Blueprint in Historical Perspective. *Corvinus Journal of International Affairs*, 1(2), 45–66.
- Catley, Bob (1997). Hegemonic America. The Benign Superpower? *Contemporary Southeast Asia*, 18(4), 377–399.
- Chong, Alan (2010). Small State Soft Power Strategies. Virtual Enlargement in the Cases of the Vatican City State and Singapore. *Cambridge Review of International Affairs*, 23(3), 383–405.
- Cooper, Andrew Fenton, Higgott, Richard A. és Nossal, Kim Richard (1991). Bound to Follow? Leadership and Followership in the Gulf Conflict. *Political Science Review*, 106(3), 391–410.
- Cox, Robert W. (1987). *Production, Power and World Order. Social Forces in the Making of History*. New York, NY: Columbia Press University.
- Crabtree, James, Kaplan, Robert D., Muggah, Robert, Naidoo, Kumi, O’Neil, Shannon K., Posen, Adam, Roth, Kenneth, Schneier, Bruce, Walt, Stephen M. és Wragge, Alexandra (2020). How the Coronavirus Pandemic Will Permanently Expand Government Powers. *Foreign Policy*. A letöltés ideje: 2020. május 27. <https://foreignpolicy.com/2020/05/16/future-government-powers-coronavirus-pandemic/>.
- Deudney, Daniel és Ikenberry, G. John (2018). Liberal World. The Resilient Order. *Foreign Affairs*, 97(4), 16–24.
- Dworkin, Anthony (2020). How to Repair Multilateralism After Covid–19. *European Council on Foreign Relations*. A letöltés ideje: 2020. június 2. https://www.ecfr.eu/article/commentary_how_to_repair_multilateralism_after_covid_19.
- Engelbrekt, Antonia Bakardjieva, Bremberg, Niklas, Michalski, Anna és Oxelheim, Lars (2020). The European Union in a Changing Order. What Is at Stake? In Bakardjieva, Antonia, Niklas Bremberg, Engelbrekt, Michalski, Anna és Oxelheim, Lars (szerk.). *The European Union in the Changing World Order*. London: Palgrave Macmillan (1–22. o.)
- Európai Bizottság (2020). Digital Economy and Society Index Report 2019. A letöltés ideje: 2020. június 2. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/integration-digital-technology>.

- European Investment Bank* (2020). Who Is Prepared for the New Digital Age? A letöltés ideje: 2020. június 2. https://www.eib.org/attachments/efs/eibis_2019_report_on_digitalisation_en.pdf.
- Fägersten, Bjorn (2020). European Autonomy in a Changing World Order. In Bakardjieva, Antonia, Niklas Bremberg, Engelbrekt, Michalski, Anna és Oxelheim, Lars (szerk.). *The European Union in the Changing World Order*. London: Palgrave Macmillan (23–46. o.).
- Fishman, Edward (2020). The World Order is Dead. Here's How to Build a New One for a Post-Coronavirus Era. *Politico*. A letöltés ideje: 2020. június 1. <https://www.politico.com/news/magazine/2020/05/03/the-post-coronavirus-world-order-230042>.
- Flockhart, Trine (2018). A Multi-Order World? *RSA Journal*, 164(3), 26–31.
- France 24* (2020). New Resolution on Immediate Global Ceasefire Presented to UN Security Council. A letöltés ideje: 2020. június 4. <https://www.france24.com/en/20200513-new-resolution-on-global-ceasefire-during-covid-19-pandemic-presented-to-un-security-council>.
- Goreczky Péter (2020). Felgyorsuló változások. A koronavírus-járvány hatása az ellátási láncok fejlődésére és az FDI-áramlásokra. *Külügyi és Külgazdasági Intézet*. A letöltés ideje: 2020. június 1. https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/05/49_KKI-elemzes_FDI_Goreczky_20200513.pdf.
- Gromyko, Alexei (2020). Illusions of a New Bipolarity. *Russian International Affairs Council*. A letöltés ideje: 2020. június 1. <https://russiancouncil.ru/en/analytcs-and-comments/analytcs/illusions-of-a-new-bipolarity/>.
- Grygiel, Jakub J. és Mitchell, A. Wess (2016). *The Unquiet Frontier. Rising Rivals, Vulnerable Allies, and the Crisis of American Power*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Haass, Richard (2017). *A World in Disarray. American Foreign Policy and Crisis of the Old Order*. New York, NY: Pinguin Books.
- Haass, Richard (2020). The Pandemic Will Accelerate History Rather than Reshape It. *Foreign Affairs*. A letöltés ideje: 2020. június 1. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-07/pandemic-will-accelerate-history-rather-reshape-it>.
- Handel, Michael (2006). Weak States in the International System. In Igebritsen, Christine, Neumann, Iver B., Gstöhl, Sieglinde és Beyer, Jessica (szerk.). *Small States in International Relations*. Seattle, WA: University of Washington Press (149–193. o.).
- Hansen, Birthe (2011). *Unipolarity and World Politics. A Theory and Its Implications*. New York, NY: Routledge.
- Horváth Jenő (2007). A hidegháború vége. In Rada Péter (szerk.). *Új világrénd? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület; Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete (5–20. o.).
- Illés Gábor (2015). Thuküdidész és a politikai realizmus. *Politikatudományi Szemle*, 24(1), 111–131.
- Ingebritsen, Christine (2006). Conclusion. Learning from Lilliput. In Igebritsen, Christine, Neumann, Iver B., Gstöhl, Sieglinde és Beyer, Jessica (szerk.). *Small States in International Relations*. Seattle, WA: University of Washington Press (286–293. o.).
- Institute for Management and Development* (2019). IMD World Digital Competitiveness Ranking 2019. A letöltés ideje: 2020. június 2. <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2019/>.

- Jaipragas, Bhavan (2020). As the Coronavirus-hit World Limits Exports, Can New Zealand and Singapore Keep Trade Open? *South China Morning Post*. A letöltés ideje: 2020. június 3. <https://www.scmp.com/week-asia/economics/article/3082536/coronavirus-hit-world-limits-exports-can-new-zealand-and>.
- Jesse, Neal G. és Dreyer, John R. (2016). *Small States in the International System*. At *Peace and War*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Joshi, Mohit (2020). Who Will Be the Winners in a Post-Pandemic Economy? *World Economic Forum*. A letöltés ideje: 2020. június 2. <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/post-pandemic-economy-favour-fastest-movers/>.
- Katzenstein, Peter J. (1985). *Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Kausch, Kristina (2016). The Promise of Middle Eastern Swing States. *Carnegie Europe*. A letöltés ideje: 2020. május 28. <https://carnegieeurope.eu/2016/05/12/promise-of-middle-eastern-swing-states-pub-63565>.
- Keohane, Robert O. (2006). Lilliputians' Dilemmas. Small States in International Politics. In Igebritsen, Christine, Neumann, Iver B., Gstöhl, Sieglinde és Beyer, Jessica (szerk.). *Small States in International Relations*. Seattle, WA: University of Washington Press (55–77. o.).
- Keohane, Robert O. és Nye, Joseph S. (2012). *Power and Interdependence*. United States: Longman.
- Kilman, Daniel M. (2012). The West and Global Swing States. *The International Spectator*, 47(3), 53–64.
- Kissinger, Henry A. (2020). The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order. *Wall Street Journal*. A letöltés ideje: 2020. augusztus 28. <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005>.
- Lind, Jennifer és Wohlfarth, William C. (2019). The Future of the Liberal Order Is Conservative. A Strategy to Save the System. *Foreign Affairs*, 98(2), 70–80.
- Lobell, Steven E., Jesse, Neal G. és Williams, Kristen P. (2015). Why Do Secondary States Choose to Support, Follow, or Challenge? *International Politics*, 52(2), 146–162.
- Magyarics Tamás (2007). A globális hegemon. In Rada Péter (szerk.). *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület; Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete (73–92. o.).
- Mammadov, Farhad és Chiragov, Fuad (2018). A Small State's Worldview. *Horizons*, (11), 170–177.
- Mazzar, Michael (2017). The Once and Future Order. *Foreign Affairs*, 96(1), 25–32.
- McNamee, Terence (2016). Harnessing the Power of Africa's Swing States. *The Brenthurst Foundation*. A letöltés ideje: 2020. május 28. https://cisp.cachefly.net/assets/articles/attachments/58222_brenthurst-paper-201601.pdf.
- Miller, Benjamin (2004). The International System and Regional Balance in the Middle East. The Balance of Power Paradox. In Paul, Thazha Varkey, Wirtz, James J. és Fortmann, Michel (szerk.). *Balance of Power. Theory and Practice in the 21st Century*. Stanford, CA: Stanford University Press (239–266. o.).
- Moses, Jonathon W. (2000). *OPEN States in the Global Economy*. London: Palgrave Macmillan.
- Nanjundan, Soundariya (1991). A New World Order? *Economic and Political Weekly*, 26(22–23), 1389–1392.

- Neumann, Iver B. és Gstöhl, Sieglinde (2006). Introduction. Lilliputians in Gulliver's World? In Igebritsen, Christine, Neumann, Iver B., Gstöhl, Sieglinde és Beyer, Jessica (szerk.). *Small States in International Relations*. Seattle, WA: University of Washington Press (3–39. o.).
- Niblett, Rabin (2017). Liberalism in Retreat. The Demise of a Dream. *Foreign Affairs*, 96(1), 17–24.
- Nye, Joseph S. Jr. (2017). Will the Liberal Order Survive? The History of an Idea. *Foreign Affairs*, 96(1), 10–16.
- O'Brian, Robert, Goetz, Anne Marie, Scholte, Jan Aart és Williams, Marc (2000). *Contesting Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quirk, Patrik W. (2020). The Global Fragility Strategy. Posturing the United States for a Reshaping World Order. *Brookings Institute*. A letöltés ideje: 2020. május 15. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/05/15/the-global-fragility-strategy-posturing-the-united-states-for-a-reshaping-world-order/>.
- Reiter, Dan (2006). Learning, Realism, and Alliances. The Weight of the Shadow of the Past. In Igebritsen, Christine, Neumann, Iver B., Gstöhl, Sieglinde és Beyer, Jessica (szerk.). *Small States in International Relations*. Seattle, WA: University of Washington Press (231–273. o.).
- Rizvi, Hasan-Askari (2006). Iraq and World Order. A Pakistani Perspective. In Thakur, Ramesh és Sidhu, Waheguru Pal Singh (szerk.). *The Iraq Crisis and World Order. Structural, Institutional and Normative Challenges*. Tokió: UNU Press (315–327. o.).
- Seric, Adnan és Winkler, Deborah (2020). COVID–19 Could Spur Automation and Reverse Globalization – to Some Extent. *World Economic Forum*. A letöltés ideje: 2020. június 2. <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/covid-19-automation-globalisation-coronavirus-world-pandemic-change>.
- Seric, Adnan, Görg, Holger, Möslé, Saskia és Windisch, Michael (2020). Managing COVID–19. How the Pandemic Disrupts Global Value Chains. *World Economic Forum*. A letöltés ideje: 2020. június 2. <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/covid-19-pandemic-disrupts-global-value-chains/>.
- Shapiro, Jacob L. (2020). How COVID–19 Will Reshape the World. *Modern Diplomacy*. A letöltés ideje: 2020. június 1. <https://moderndiplomacy.eu/2020/04/18/how-covid-19-will-reshape-the-world/>.
- Simai Mihály (2003). Global Economic Governance in the Post-Crisis World. *Society and Economy*, 35(3), 299–318.
- Stiglitz, Joseph E., Shiller, Robert J., Gopinath, Gita, Reinhart, Carmen M., Posen, Adam, Prasad, Eswar, Tooze, Adam, D'Andrea Tyson, Laura és Mahbubani, Kishore (2020). How the Economy Will Look After the Coronavirus Pandemic. *Foreign Policy*. A letöltés ideje: 2020. május 27. <https://foreignpolicy.com/2020/04/15/how-the-economy-will-look-after-the-coronavirus-pandemic/>.
- Swiss Economic Institute* (2020). KOF Globalization Index. A letöltés ideje: 2020. június 2. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.
- Szalai Máté (2017). Between Accommodation and Opportunism. Explaining the Growing Influence of Small Gulf States in the Middle East, *The International Spectator*, 52(2), 3–18.

- Thakur, Ramesh és Sidhu, Waheguru Pal Singh (2006). Iraq's Challenge to World Order. In Thakur, Ramesh és Sidhu Waheguru Pal Singh (szerk.). *The Iraq Crisis and World Order. Structural, Institutional and Normative Challenges*. Tokió: UNU Press (3–15. o.).
- Thorhallson, Baldur (2019). Small States and the Changing Global Order. What Small States Theory Can Offer New Zealand Foreign Policymaking. In Brady, Anne-Marie (szerk.). *Small States and the Changing Global Order. New Zealand Faces the Future*. New York, NY: Springer Publishing (379–395. o.).
- Thorhallson, Baldur és Steinsson, Sverrir (2019). A Theory of Shelter. In Thorhallson, Baldur (szerk.). *Small States and Shelter Theory. Iceland's External Affairs*. London és New York, NY: Routledge (24–58. o.).
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (2020). Digital Technologies Critical in Facing COVID–19 Pandemic. A letöltés ideje: 2020. június 2. <https://www.un.org/development/desa/en/news/policy/digital-technologies-critical-in-facing-covid-19-pandemic.html>.
- Varga Gergely (2020). A koronavírus nemzetközi politikai hatásai. *Külügyi és Külgazdasági Intézet*. A letöltés ideje: 2020. június 1. https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/03/28_KKI-elemz%C3%A9s_COVID-19_Varga_20200320.pdf.
- Vital, David (1967). *The Inequality of States. A Study of the Small Power in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Von Däniken, Franz (1998). Is the Notion of Small State Still Relevant? In Goetschel, Laurent (szerk.). *Small States Inside and Outside the European Union*. Berlin: Springer (43–48. o.).
- Wirtz, James J. (2004). The Balance of Power Paradox. In Paul, Thazha Varkey, Wirtz, James J. és Fortmann, Michel (szerk.). *Balance of Power. Theory and Practice in the 21st Century*. Stanford, CA: Stanford University Press (127–149. o.).
- World Trade Organization (2020). Export Prohibitions and Restrictions. A letöltés ideje: 2020. június 3. https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/export_prohibitions_report_e.pdf.
- Young, Jason (2020). Small States Show the Value of Multilateralism. *East Asia Quarterly*, 12(1), 11–12.
- Zakaria, Fareed (2017). Populism on the March. Why the West is in Trouble. *Foreign Affairs*, 95(6), 9–15.